

Leszek Sługocki

"Traité de Démographie", Adolphe Landry, composé avec la collaboration de Henri Bunle, Pierre Depoid, Michel Huber, Alfred Sauvy, Paris 1945 : [recenzja]

Przegląd Socjologiczny Sociological Review 10, 676-680

1948

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

do poszczególnych grup, sprzecznych rolach. Słabszą częścią tego rozdziału jest klasyfikacja grup społecznych, mało zwarta, oparta na niedość sprecyzowanych zasadach podziału.

W rozdziałach poświęconych rozważaniom szczegółowym zakradły się też niekiedy pojęcia przedawnione. Na ogół jednak dawny system, rozszerzający np. pojęcie grupy społecznej na dziedzinę tzw. zoo- i fito-socjologii, podtrzymany w wstępnych rozważaniach metodologicznych, nie znajduje zastosowania w rozdziałach szczegółowych. Autor zajmuje się wyłącznie grupami ludzkimi, i to przede wszystkim grupami współczesnej cywilizacji, co więcej, zasadniczo grupami najbardziej aktualnymi w życiu przeciętnej jednostki.

Autor korzysta bogato z materiałów historycznych. W rozpatrywaniu poszczególnych grup i instytucji, rodziny, grup zabawowych, grup wychowawczych, religijnych itp., sięga chętnie do kultur wcześniejszych, lecz tylko o tyle, o ile jest to konieczne do zrozumienia współczesności. Autor przeprowadza własne analizy jakościowe i korzysta obficie z prac innych pisarzy, opierających się na takiej analizie. Równocześnie jednak uwzględnia materiały historyczne i statystyczne. Ilustracje statystyczne są autorowi szczególnie przydatne tam, gdzie przeprowadza analizę dezorganizacji grup społecznych, gdzie omawia planową technikę społeczną, regulację akcji wychowawczej, pracy i czasów itp.

We wszystkich rozdziałach, których spis świadczy o wszechstronności poruszanych zagadnień — począwszy od analizy pojęcia grupy i osoby społecznej poprzez charakterystykę najbardziej aktualnych grup, aż do omówienia podstawowych procesów społecznych, zmian, ewolucji, rewolucji, zmian planowanych, organizacji pracy i czasów, zjawisk przestępstwa i zbrodni, kontroli społecznej, przodownictwa w grupie — autor korzysta z bogatych materiałów, zarówno z własnych, bezpośrednich badań, jak i zawartych w najnowszej literaturze.

Dzięki temu książka, choć nie narusza zasadniczych ram dawnego systemu socjologii autora, jest wybitnie aktualna, wyjaśniająca problemy codziennego życia, a przy tym przystępna dla szerokich mas inteligenckich władających językiem angielskim. Książka cieszy się tak wielką popularnością prawdopodobnie właśnie dzięki temu, że nie reprezentuje żadnego skrajnego systemu socjologii. W sposób umiarkowany, nawiązując do bardziej tradycyjnego systemu, który zresztą jeszcze dzisiaj znajduje zwolenników — łączy wyniki badań socjologicznych, najbardziej powszechnie uznane, niezależnie od szczegółowych różnic poszczególnych systemów socjologii współczesnej.

Stanisław Kowalski (Łódź)

Adolphe Landry: *Traité de Démographie*, composé avec la collaboration de Henri Bunle, Pierre Depoid, Michel Huber, Alfred Sauvy, Bibliothèque Scientifique, Payot, Paris, 1945, str. 651.

Poniższa wzmianka nie została napisana z intencją omówienia krytycznego. Pragniemy jedynie jak najbardziej ogólnie wskazać na problematykę

książki, na jej treść. Chcemy wskazać zainteresowanym zagadnieniami demograficznymi, co mogą znaleźć w tej pracy i jaką tematyką zajmują się jej autorzy. Że problematyka omawianej pracy posiada duże znaczenie dla zajmujących się zagadnieniami społecznymi, to nie ulega wątpliwości. — Ukazanie się omawianego „Traktatu...” jest tym ważniejsze, że w Polsce nie ukazała się, jak się zdaje, dotychczas żadna oddzielna praca książkowa obejmująca zwarty kurs demografii.

Jedna uwaga co do treści. O ile poniższa praca zwiększona byłaby o jeszcze jeden rozdział, choćby niewielki objętościowo, poświęcony wybranym zagadnieniom z dziedziny biometrii (choć dziedzina ta poruszona została w IV rozdziale), to wówczas praca miałaby charakter bardziej zwartej całości.

Mimo woli nasuwa się porównanie pracy poniższej z rozdziałem „Ludność” w polskiej przedwojennej „Encyklopedii Nauk Politycznych”. Objętość obydwu prac nie jest jednakowa. „Traktat...” jest ok. 50% objętościowo obszerniejszy. Wydaje się jednak, że chociaż „Ludność” mniej porusza zagadnień niż „Traktat...” to jednak wiele z nich ujmuje głębiej i bardziej szczegółowo. Poza tym, co jest zrozumiałe dla obu prac, „Ludność” kładzie nacisk na stosunki polskie, a „Traktat...” na stosunki francuskie.

Książka Landry’ego i współpracowników nie była pisana dla specjalistów. Wskazuje na to fakt niewprowadzenia analizy wyższej dla przeprowadzenia dowodów w dziale demograficznych konstrukcji teoretycznych (ludność zastojowa i ustabilizowana) jak i niepogłębianie wielu poruszonych problemów (co wpłynęłoby naturalnie na objętość „Traktatu...”). Praca ta została napisana nie tylko z powodów czysto naukowych. Przyświecał jej ściśle określony cel. Cel, który można wyczuć od samego początku, a który wyraźnie został postawiony dopiero w ostatnim rozdziale. Otóż Francja jest krajem o wybitnie niekorzystnych zmianach demograficznych zaszłych w ciągu ostatniego stulecia. Należy więc dążyć, poprzez odpowiednią politykę demograficzną, do zmiany istniejącego stanu rzeczy. Lecz zmiany nie można wywołać wyłącznie poprzez pewne zarządzenia doraźne, np. przez pomoc dla rodzin posiadających liczne potomstwo itd., ale przede wszystkim przez uświadomienie szerokiemu ogółowi istniejącego stanu rzeczy i płynących z niego konsekwencji. Praca omawiana ma m. in. za zadanie uświadomienie tego faktu ogółowi inteligencji francuskiej (gdyż jednostki nie posiadające pewnego poziomu wykształcenia po prostu nie zrozumiałyby postawionej problematyki). I to jest poniekąd jej celem. Dla nas jest w pewnym względzie obojętne, pod jakim kątem widzenia napisana została poniższa praca. Ważnym jest przede wszystkim to, że jest ona wykładem demografii i to wykładem stojącym na wysokim poziomie naukowym, z którego przestudiowania można wiele korzystać. I to przede wszystkim przychylnie usposabia do książki Landry’ego i jego współpracowników. Treść podręcznika przedstawia się następująco:

Rozdział I: „Demografia” (str. 7—29) (A. L.)¹⁾.

¹⁾ Inicjały za tytułem rozdziału oznaczają inicjały autora.

Rozdział pierwszy poświęcony został: ogólnym rozważaniom na temat demografii i wprowadzeniu w jej problematykę. Demografia prawie zawsze traktowana jest jako nauka zajmująca się zbiorowościami ludzkimi terytorialnymi, tj. takimi, które zajmują taki czy inny obszar. Praca poniższa zajmuje się wyłącznie demografią ludzką. Może ona być ilościowa i jakościowa. „Traktat...” zajmuje się demografią ilościową, czyli demografią w sensie ścisłym. Dalej Autor omawia łączność demografii z innymi dyscyplinami. Istnieje demografia historyczna, czyli historia demograficzna stanowiąca część historii ogólnej, jak historia polityczna, wojskowa, społeczna, gospodarcza, jak historia religii. Demografia łączy się z geografiami i tworzy geografiami demograficznymi, podobnie jak istnieje geografia polityczna czy gospodarcza. „Demografia jest historią i geografiami, jak inne dyscypliny, ponieważ fakty demograficzne zapisują się równocześnie w czasie i w przestrzeni”. Inne nauki specjalne łączące się z demografią, to: Biologia. Urodziny i śmierć — podstawy ruchu naturalnego — to fakty biologiczne. Psychologia. Np. świadome ograniczenie ilości urodzin. Socjologia — wpływ wierzeń religijnych, prawa. Specjalne znaczenie posiada ekonomika¹⁾. O tym szczegółowiej w rozdziale VIII. Fakty demograficzne mają wpływ w dziedzinach: gospodarczej, moralnej, politycznej i in. W dalszym ciągu następuje omówienie historii demografii, jej metod. Następne punkty: Statystyka współczesna w demografii jako doktryna, polityka i historia. Statystyka w demografii teoretycznej.

Rozdział II „Ludność poprzez Historię” (str. 31—75) P. D.).

W rozdziale zostały omówione następujące kraje w poszczególnych epokach: Starożytność: Egipt, Grecja, Rzym, Średniowiecze i Czasy nowożytne: Francja, W. Brytania i Irlandia, Niemcy, Włochy, Rosja, inne kraje. Rozwój ludności świata. Gęstość zaludnienia.

Rozdział III „Podział geograficzny i struktura ludnościowa” (str. 77—173) (P. D.). Rozdział ten dzieli się na dwie części. Część pierwsza: Podział geograficzny. Podziały administracyjne (we Francji). Ludność miejska i wiejska. Miasta w epoce współczesnej. Część druga: Struktura. Charakterystyki demograficzne (Struktura według wieku. Trzy grupy wieku. Płeć. Stan cywilny). Charakterystyki polityczne (Narodowość. Obcokrajowcy we Francji i w świecie. Początki narodowości). Charakterystyki gospodarczo-społeczne (Ludność czynna zawodowo. Pozycje społeczne). Rodziny i gospodarstwa.

Rozdział IV „Ruch naturalny ludności. Umieralność” (str. 175—287) (M. H.). Rozdział ten dzieli się na dwie części. Część druga dzieli się na trzy sekcje. Część pierwsza. Ruch naturalny. Część druga: Umieralność. Sekcja pierwsza: Wprowadzenie. Umieralność. Umieralność różniczkowana. (Pory roku. Płeć. Wieś czy miasto). Umieralność wyjątkowa (Choroby, wojny itp.). Sekcja druga: Umieralność według wieku. Tablice umieralności. Umieralność. Tablice umieralności. Jak przedstawiają się tablice umieralności. Porównanie tablic obecnych. Ewolucja umieralności według tablic. Umieralność zróż-

¹⁾ Zwana przez autora ekonomią polityczną. Poza tym uważa ją autor za gałąź socjologii.

niczowana według wieku. (Pory roku. Stan cywilny. Wieś czy miasto). Umieralność wśród dzieci. (Obserwacje ogólne. Ewolucje i sytuacja ogólna. Umieralność zróżniczkowana wśród dzieci). Sekcja trzecia: Przyczyny zgonów. Jak otrzymuje się spadek umieralności (Medycyna i higiena. Wzrost dobrobytu).

Rozdział V „Rodność” (str. 289—394) (S.A.). Rozdział ten dzieli się na trzy sekcje. Sekcja pierwsza: Rodność, płodność, reprodukcja. Sekcja druga: Płodność ślubna i nieslubna. Zawieranie małżeństw. Sekcja trzecia: Od czego zależy wpływ płodności ślubnej na reprodukcję. W sekcji tej omawia autor również zagadnienie dobrowolnego powstrzymywania się od płodności.

Rozdział VI „Migracje” (str. 395—486) (H.B.). Rozdział ten dzieli się na trzy sekcje. Sekcja pierwsza: Starożytność i średniowiecze. Migracje międzynarodowe w czasach nowożytnych. Sekcja druga: Migracje międzynarodowe w epoce współczesnej. Statystyki. Migracje między częściami świata. Migracje kontynentalne. Kraje emigracji. Rzut oka na całość. Sekcja trzecia: Migracje wewnętrzne. Migracje dotyczące ludności miejskiej. Migracje sezonowe.

Rozdział VII „Demografia czysta” (str. 487—516) (A.L.). Demografia czysta to część demografii obejmująca jedynie wiadomości czysto demograficzne, jak: śmierć, urodziny, płeć, wiek, z wyłączeniem wiadomości ekonomicznych czy socjologicznych, jak: stopień dobrobytu czy zawód. Imigracja, emigracja, małżeństwa też należą do niej. Demografia czysta posługuje się metodą dedukcyjną. Autor rozważa możliwości przyjęcia jako założeń podstawowych następujących tez: czy wśród urodzin mnożnik płci męskiej jest wyższy od jedności? Czy płodność kobiet zamężnych jest wyższa od pozostałych? Czy małżeństwa są tym płodniejsze, im kobiety zamężne są młodsze? Czy okres między dwoma następującymi pokoleniami jest większy w zależności od ojca niż od matki? Autor przyjmuje, że można się nimi posługiwać jako zdaniami podstawowymi, wątpiąc o ich absolutnej powszechności, albo wprowadzić je warunkowo, aby wyciągnąć wnioski hipotetyczne, lecz mające wysoki stopień prawdopodobieństwa. W dalszym ciągu następuje omówienie podstawowych pojęć demografii czystej: ludności ustabilizowanej i ludności zastojowej. Demografia czysta tworzy logicznie pierwszą część teorii demograficznej. Zajmuje się ona płodnością i umieralnością. Wychodząc z niej należy badać przyczyny, od których zależą te stosunki, do których demografia czysta sprowadza wszystko oraz przyczyny migracji. Rola demografii czystej jest tym większa, że strzeże ona nas przed błędami, jakie mogą nasunąć się przy powierzchownej obserwacji zjawisk demograficznych. Demografia czysta wykazuje tendencję ruchu ludności; na podstawie jej założeń możemy przewidywać przyszłość i wyjaśnić przeszłość. Kilka podanych przez autora faktów tłumaczy nam przykładowo wartość demografii czystej.

Rozdział VIII „W poszukiwaniu prawa ludności. Czynniki gospodarczy” (str. 517—547) (A.L.). Rozdział ten dzieli się na dwie sekcje. Sekcja pierwsza: Prawo ludności? Usiłowania wytłumaczenia rozwoju liczbowego ludności sięgają początków zainteresowania teorią demograficzną tj. XVI w. W. Temple, J. Tucker, W. Raleigh, J. Child. Szczególną pozycję zajmuje zmarły w 1734 r.

Cantillon¹⁾. Tezy jego głosili później: Quesnay²⁾, Mirabeau, Condillac, Townsend. Własne prawo ludności sformułował Malthus³⁾. Wywołało ono długą dyskusję, w której jedni popierali stanowisko Malthusa (np. Garnier), inni przeciwstawiali mu się (np. Proudhon). Osobne pozycje zajmują Sismondi oraz Efferz. Wspomniani wyżej autorzy wiązali ściśle zagadnienia gospodarcze z zagadnieniami demograficznymi. Szereg autorów usiłowało znaleźć rozwiązanie jak najbardziej syntetyczne, np. Cordelier, Bertillon. Pierwszy z nich to jednak Quételet. Graficznie przedstawił rozważania jego Verhulst, lecz nie zainteresowano się tym bliżej. W 1930 r. Pearl i Reed po 90 latach zapomnienia odnaleźli powtórnie formułę Verhulsta i zdobyli dla niej uznanie. Krzywa otrzymana na podstawie tej formuły nosi nazwę „krzywej logistycznej”, nadanej jej przez Verhulsta⁴⁾. Sekcja druga: Czynniki gospodarcze i różne systemy demograficzne. Pojęcia produkcji i produktywności. I. System demograficzny prymitywny. II. System demograficzny przejściowy. III. System współczesny. Postęp techniczny ma konsekwencje dwojakiego rodzaju: po pierwsze wzrost liczby ludności, po drugie: wzrost dobrobytu.

Rozdział IX „Doktryna i Polityka” (str. 548—643) (A.L.). Rozdział ten dzieli się na dwie części. Część pierwsza na dwie sekcje. Część pierwsza: Doktryna⁵⁾ Sekcja pierwsza: Przegląd historyczny. Sekcja druga: Optimum ludności. Zagadnienie kryterium. Kryterium dobrobytu indywidualnego. Przeludnienie. Część druga: Polityka⁶⁾. Polityka antypopulacyjna i populacyjna w rozwoju historycznym i współcześnie. Rola polityki populacyjnej. Imigracja, umiERALNOŚĆ, rodność. Pomoc dla rodziny. Poziom życia. Pomoc pozytywna. Pomoc negatywna. Pomoc pozytywna — dodatki rodzinne, artykuły specjalne (mieszkanie i kształcenie) itd. Rezultaty mogące się pojawić. Pracę zamyka konkluzja stwierdzająca, że dotychczas bogowie czy natura regulowała kwestie demograficzne. Dziś, gdy są kraje przeludnione i kraje niedoludnione, ludzie sami winni regulować zagadnienia polityki populacyjnej. Jeśli ta praca rzuci trochę światła na omawiane zagadnienia, wysiłek autorów — ich zdaniem — zostanie wynagrodzony.

Leszek Sługocki (Łódź)

¹⁾ Praca jego ukazała się w tłumaczeniu polskim pt. Ryszard Cantillon: *Ogólne rozważania nad naturalnymi prawami handlu*. Tłumaczenie pod redakcją Wł. Zawadzkiego, Biblioteka S. G. H. W-wa 1938, str. 234.

²⁾ Ukazał się po polsku. Franciszek Quesnay: *Pisma wybrane*. Biblioteka W. S. H. 1928, str. 303.

³⁾ Główna praca jego ukazała się w tłumaczeniu polskim pt. T. R. Malthus: *Prawo ludności*. Wydał, objaśnił i poprzedził przedmową Adam Krzyżanowski, Biblioteka W. S. H. 1925, str. 183.

⁴⁾ Wzór krzywej logistycznej podano w artykule „Ludność” w E. N. P. tom III, str. 776.

⁵⁾ Doktryna ludnościowa: zbiór poglądów, które metodycznie wprowadzone, tworząc system, pozwoliłyby ocenić sytuację, ewolucję demograficzną i w konsekwencji, ocenić akcję zmierzającą do zmiany tej sytuacji, przy sędzię korzystnej oceny tej ewolucji (str. 549).

⁶⁾ Polityka demograficzna ma za zadanie wpływać na ludność według doktryny uznanej za pożądaną dla zbiorowości do której ma być zastosowana (str. 593).